

Fémes ötvözetek

Ötvözet: létszámra egyenértékű fémes anyag melyet két vagy több alkotó egyesítése útján alakítunk elő

Ötvözés célja: meghatározott fizikai, kémiai és mechanikai tulajdonságok biztosítása

Ötvözet alkotói:

- Alapfém: fémes elem (Fe, Cr, Cu...)
- Ötvözők:
  - fémes elem (Cr, V, Ni, W...)
  - metalloidok (C, Si, Sb...)
  - nem fémes elemek (S, P)
  - gáz

Ötvözetek előállítása:

1. olvadtítás:

- gyakran módszer
- a fémek olvadt állapotban többnyire oldják egymást

2. oldódás:

- megolvadt alapfémbe az ötvöző oldódik

3. ötvözés előötvözetekkel:

- nagy olvadáspont különbség esetén alkalmaznak
- pl.:

$$\begin{aligned} T_{Fe} &= 1536^\circ\text{C} \\ T_{W} &= 3410^\circ\text{C} \\ T_{Cr} &= 1890^\circ\text{C} \\ T_{Mo} &= 2625^\circ\text{C} \end{aligned}$$

- ferroötvözeteket készítenek: FeV, FeCr, FeMo, FeW

4. porkeverési úton való egyesítés

5. ötvözés szilárd állapotban:

- pl.: diffúzióval $\rightarrow$ cementáció, nitridáció

$\rightarrow$ ötvözetek szerkezete bonyolultabb a szilfémeknél, kapcsolódást tovább kell vizsgálni

Alkotóelemek kapcsolata:

1. Szilárd oldatok:

- alkotók szilárd állapotban oldják egymást
- szubsztitúció - helyettesítés
- interstició

2. Fémes vegyületek:

- az alkotók egymással reakcióba lépnek

3. Eutektikum: (eutektoid)

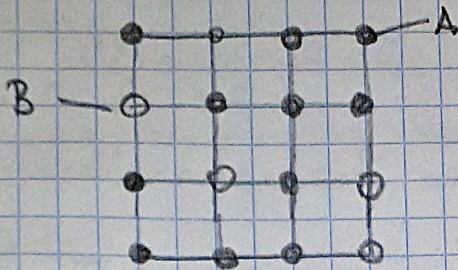
- dermedéskor az alkotók külön válnak, külön kristályosodnak

Szilikárid oldatok

2019. 09. 11

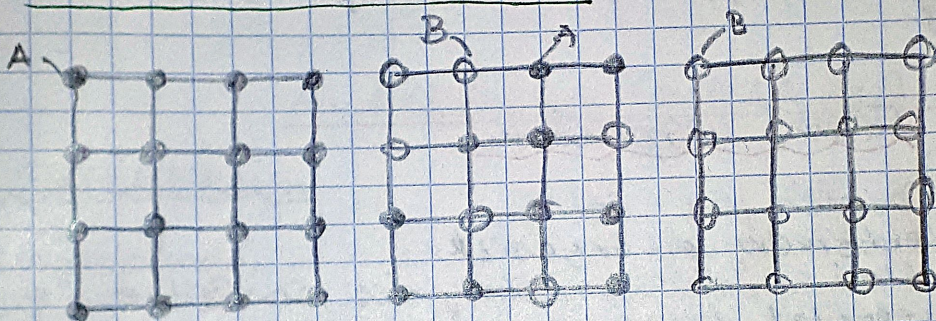
• substitutív szilikárid oldat

feltétel: - közel azonos atomtípus
- hasonló elektronegativitás

rendezetlen rácsú sz. o.

- korlátlan szilikárid oldat:

feltétel:

- azonos kristályszerkezet
- atomtípusok max. 15% -ban különbözhetnek
- vegyérték elektronos számnak meg kell egyeznie

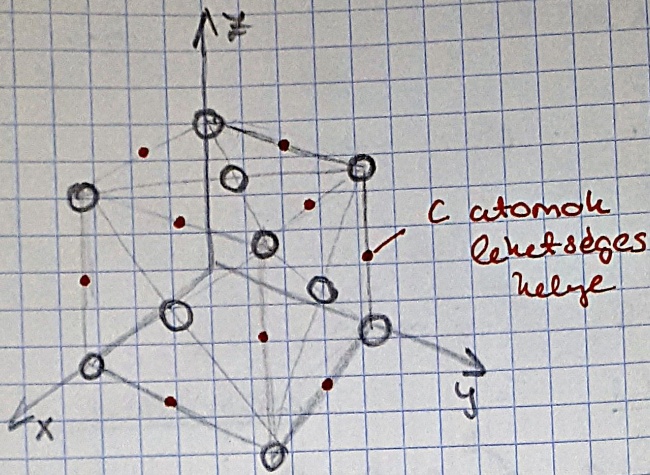
pl: Cu és Ni

- rendezett rácsú szilikárid oldat

- hosszirányú rendezettség
- mindig azonos jelűekből az A és B
- nehéz létrehozni, nem természetes állapot
- bizonyos relatív arányok újraszerveződéshez szükségesek
- oldó és oldott atomok aránya egész számokkal fejezhető ki

interstitiális szilárd oldat:

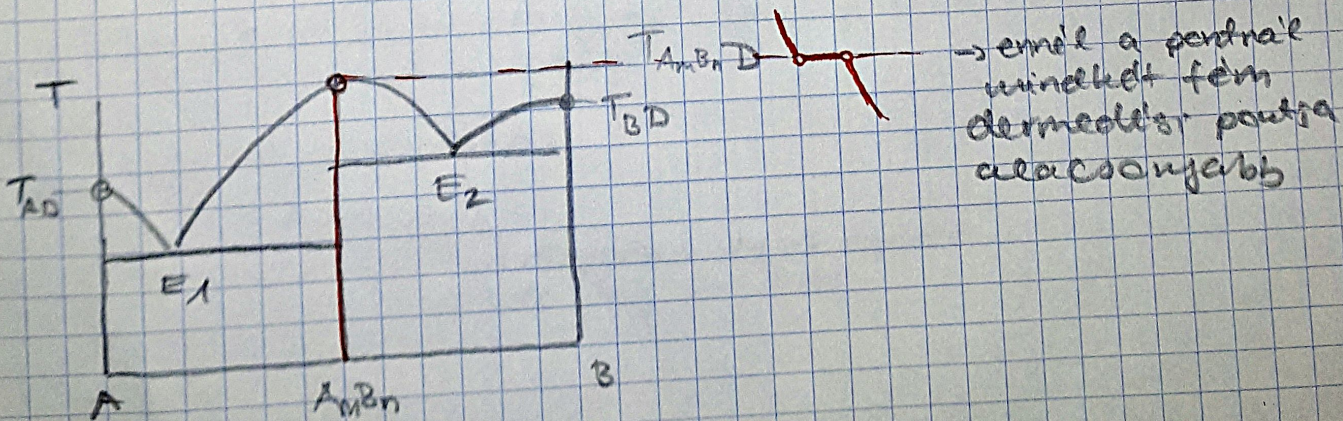
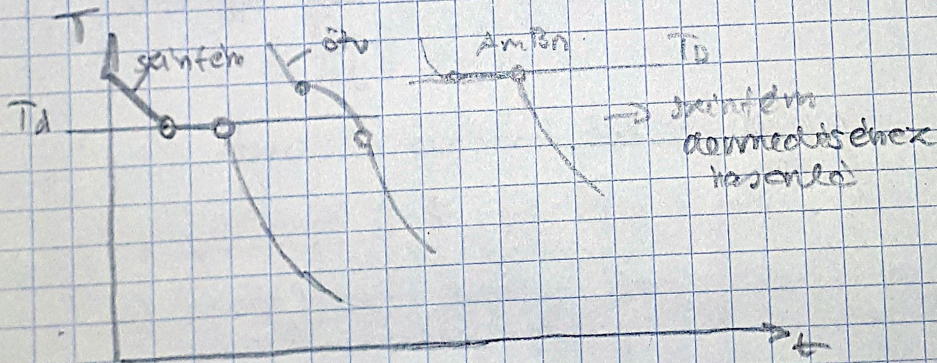
- kis atomméretű elemek az edős anyag rácshézagjaiban helyezkednek el
- pl Fe és C alkotja γ -szilárd oldat (austenit)

Fémes vegyületek

- vegyületi hajlam eseten jön létre
- a kémiai vegyértéktervny eredményesül
- alkotóléte független egyetlen kristályrész jön létre
- Jele: $A_m B_n$ fémes vegyület (m+n=100)

A-ből m% } van jelen
 B-ből n% }

3 csoportja:

- ionvegyület (ionos kötés)
- elektronvegyület (nagy old. pontú fémek könnyen oldódó fémekkel)
- intersticiós fémes vegyület

Intersticiós fémes vegyületek:

- nagy olvadáspontú fémek alkotják kis atomsúlyú metalloidekkel
- Fe, Cr $\rightarrow$ C
- nagy keménység, nagy kopásállóság
- szerkezeti módok alkotói lehetnek

Tehát:

Fe - C intersticiós szilárd oldat

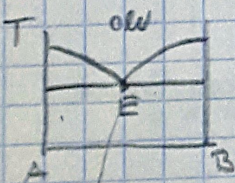
Fe - C interst. fémes vegyület (Fe_3C)

Eutektikum (eutektoid)

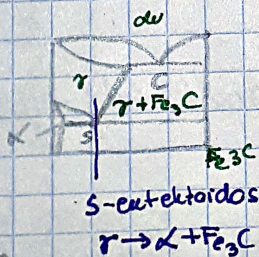
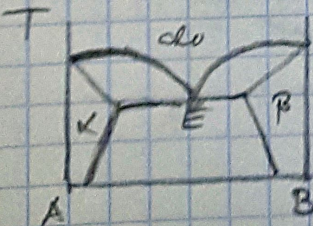
Eutektikum

nagyban oldható, jól önthető ~

- kétfázisú szövetelem, amely kristályosodáskor hűlésváltozik

legnagyobb öntési hőm.

Eutektoid

nóid $\rightarrow$ hasonló ~

- kétfázisú szövetelem, amely két kristályosodáskor váltak kiülőin

eutektikum (polikristallit)

FÁZISOK

a rendszer határfelületével
elválasztott önálló része

(tömeg, olvadt fém)

- folyékony fém
- szilícium
- szilárd oldat
- A_nB_m fémes vegyület

SZÜVETELEMEK

mikroszkópi képen megkülönböztethető
mikroszerkezeti elemek, melyek
kristályosodás és diffúzió során
járnak létre

- szilícium
- szilárd oldat
- A_nB_m f. vegy.
- eutektikum, eutektoid
kristályosodás diffúziósosodás

Kétalkotós fémek ötvözetrendszere

Alapfogalmak:

- kétalkotós (bináris) ötvözetek, ha csak két alkotó van jelen az ötvözetben
- alapfém: az ötvözet nagyrészt adó fémes anyag
- egyensúlyi diagramok: ötvözetek kristályosodását vizsgálják
(egyensúlyi külső viszonyok esetén
(végtelen lassú hűtéshez közele))
- egyensúlyi diagramok adomái:
  - 90 fém esetén $N=4005$
  - 50 fém esetén $N=1000$

Gustav Tammann - eziméni kétalkotós állapotdiagramok

↳ 8 alaptípus

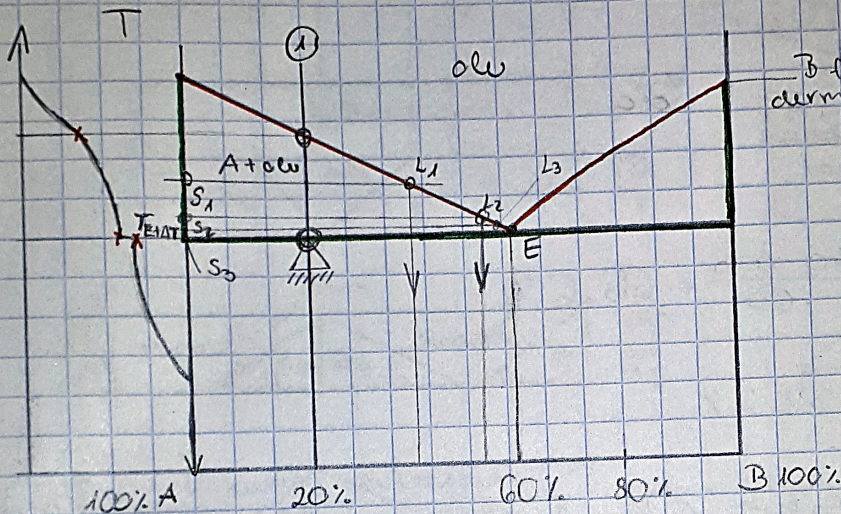
nem létező eziméni, de ennek ismeretében a
valóságos ábrák olvashatók

valóságos: - sokkal nevesekkel

Eszményi kétalkotós egységnyi diagramok

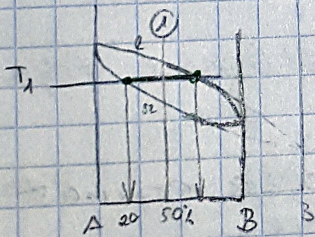
Tanman 1. : egyszerű eutektikus rendszer

- a két alkotó folyékony állapotban korlátlanul oldja egymást
- -"- szilárd állapotban egymással nem oldja egymásé
- a két alkotó eutektikumot képez

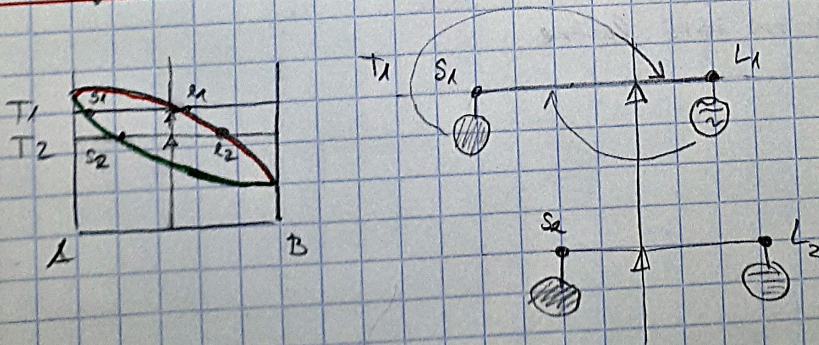

$T_E + AT$ kétféleképpen a szilárd és foly. aránya:

minőség szabály: változat ad arra hogy az adott rendszerben adott összetételnél adott időtávon milyen összetételű fázis kristályosodik

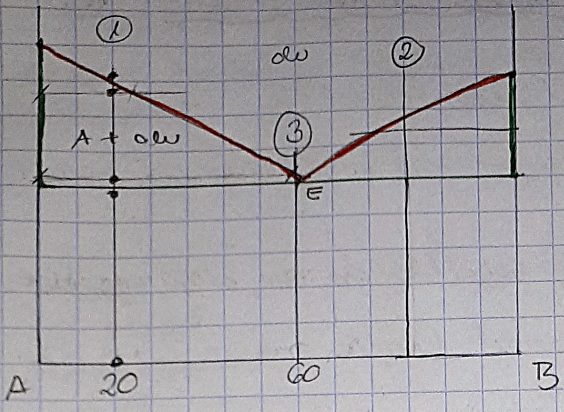
menyiség szabály:

kristályosodási oszlopfa:

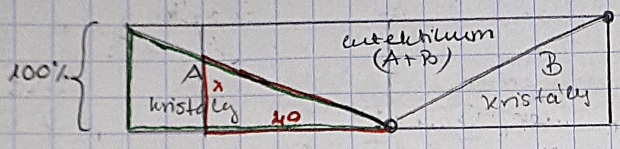
- jellegzetes hőmérsékletűen
- az egységnyi fázis fizikai megadom
- ne lehet a fázisok minőségét indexrel jelölni.
- nyílakkal jelölöm mielő ki alulul ki

20% B
ötűző anyag

$T_L + \Delta T$
 $T_L - \Delta T$
 $T_E + \Delta T$
 $T_E - \Delta T$
 $20^\circ C$

olv₂₀
 A | olw
 A | olw_E
 A | Eutektikum (A+B)
 A_{kri.} | A+B
 eut.
 eutektikus bomlás

Sz. D
 $20^\circ C$

x: kristály mennyisége

$$\frac{x}{40} = \frac{100}{60} \quad x = \frac{40 \cdot 100}{60} = 66,6\%$$

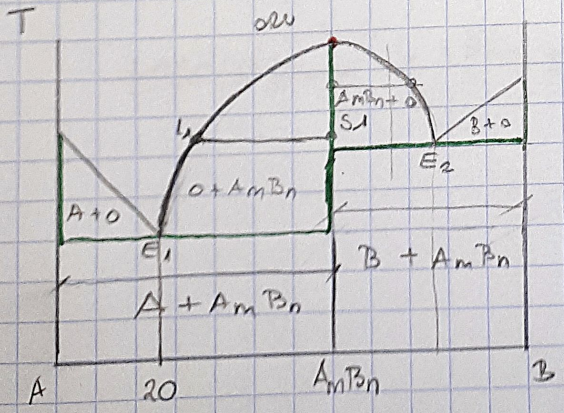
$$Eu = 100 - 66,6 = 33,3\%$$

Egyensúlyi diagram stabil fázis végüléssel

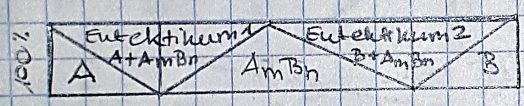
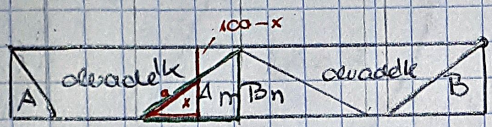
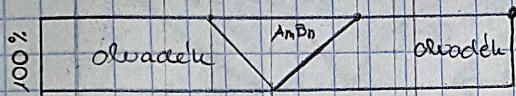
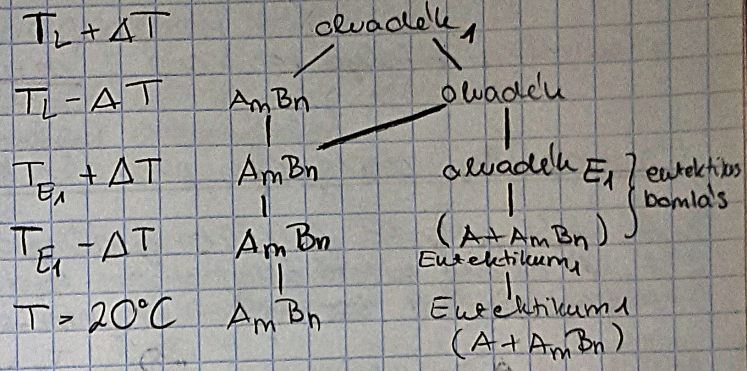
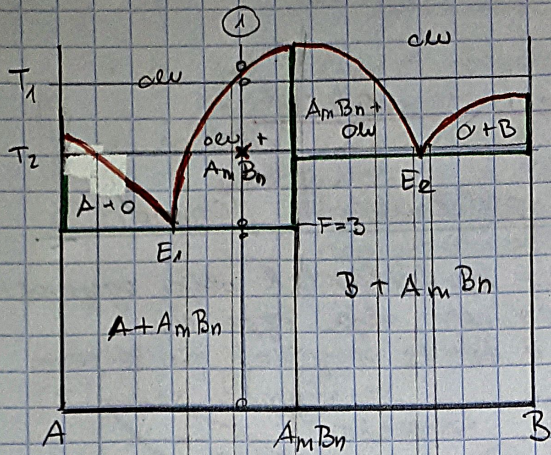
Tamman 2.

- a hűt állandó folyékony állapotban korlátlanul oldja egymás
- -1- szilárd állapotban egymással nem oldja egymást
- $A_m B_n$ %-nál stabil fázis, végülét jön létre
 ↓
 duvadékos kristályosodik

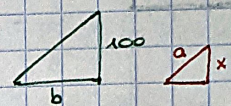
• 2 eutektikum jön létre

Stabil fémek vegyület megjelenésének feltételei

minden „vízszintes vonalon” 3 fázis tart egyensúlyt

$x \rightarrow AmBn$ %-os mennyisége

$$\frac{x}{a} = \frac{100}{b}$$

$$x = \frac{a \cdot 100}{b}$$

$$olv = 100 - x$$

eutektikum: ott van ahol a szolidusz vízszintes

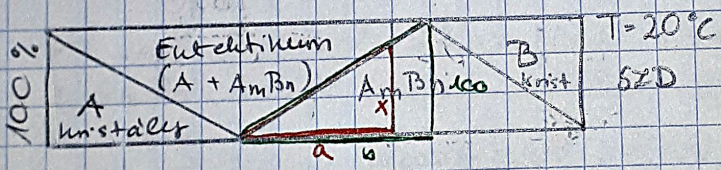
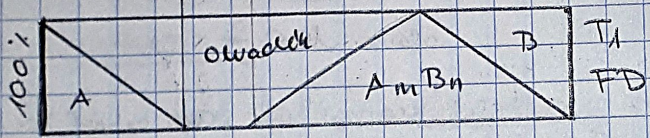
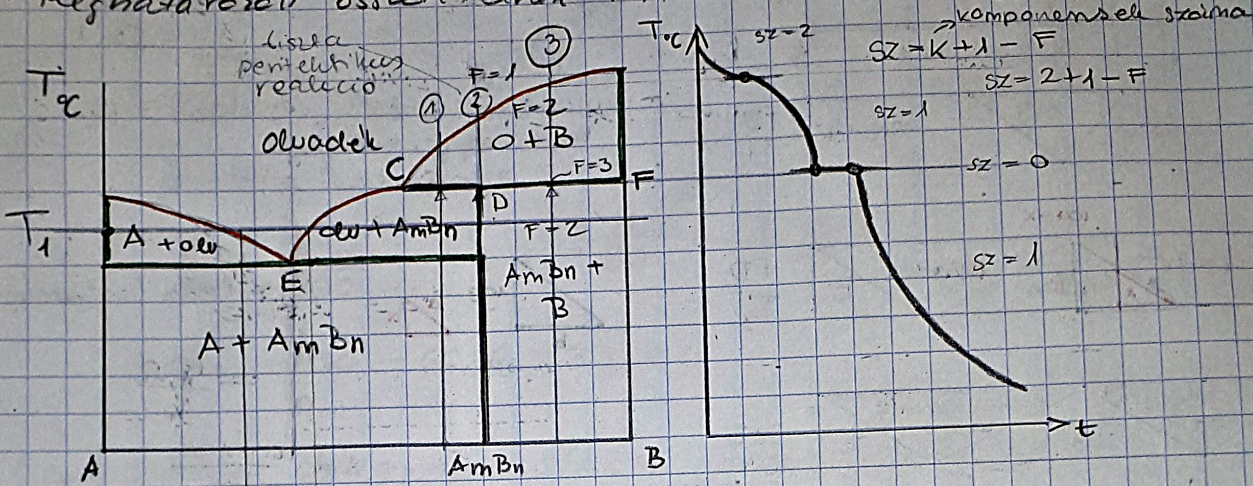
Nem stabil fémességű, vegyület, megjelenésé

→ Peritektikus reakcióval létrejövő vegyület

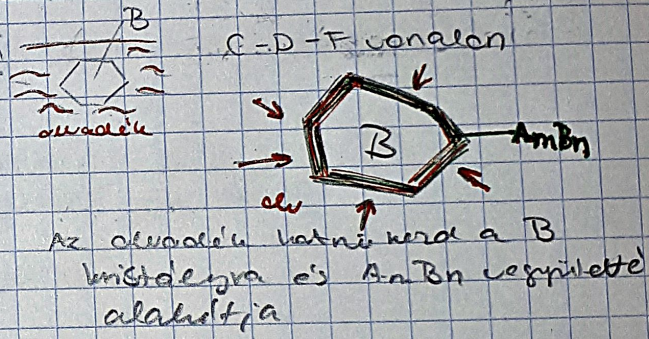
felületen átfolyó reakció: peritektikus reakció

Egyensúlyi diagram peritektikus reakcióval: Tammán 3

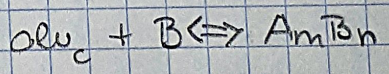
- A két lehetséges fázisközi állapotban korlátlanul oldja egymást
- A két lehetséges szilárd állapotban egyáltalán nem oldja egymást
- Meghatározott összetételű nem stabil fémességű vegyület jön létre

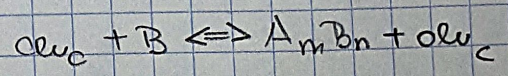
Peritektikus reakció:

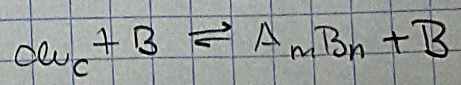
1. Tiszta per. reak.

1. C-D szakasz szakasz mentén

3. D-F szakasz mentén

$x \rightarrow AmBn$ mennyisége

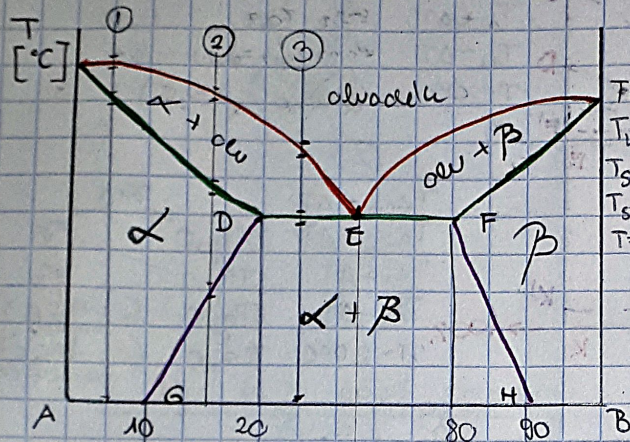
$\frac{x}{a} = \frac{100}{b}$

$100 - x =$ eutektikum mennyisége

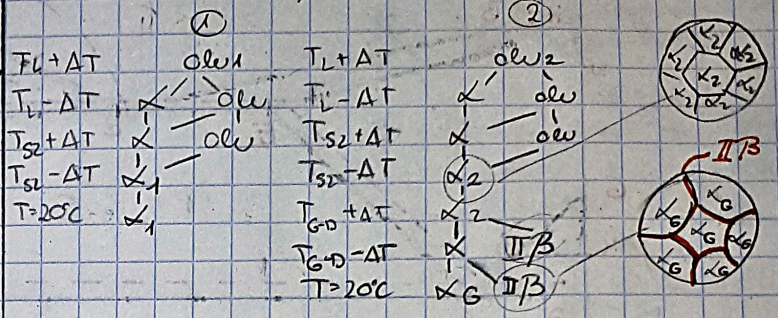
Egysülepű diagram korlátolt oldóképeséggel

Tamman F.

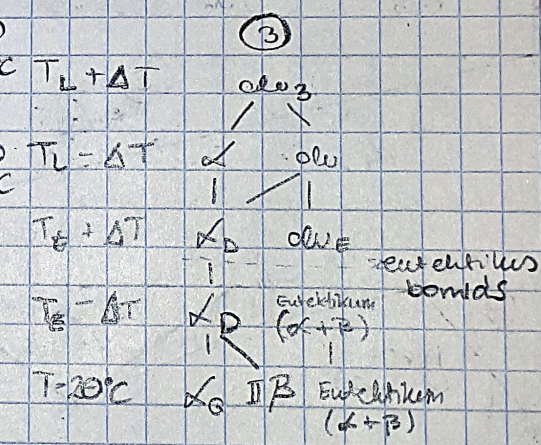
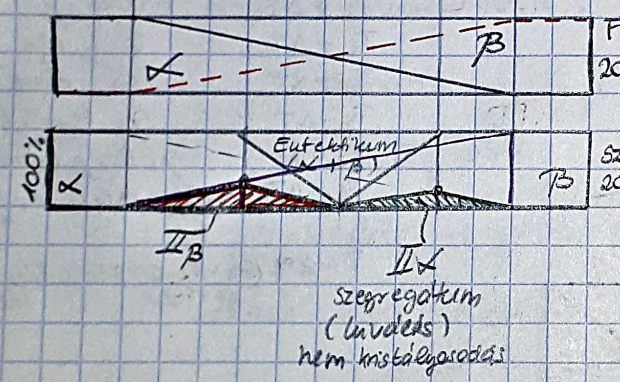
- a hőt alható folyékony állapotban korlátlanul oldja egymást
- ritka állapotban korlátolt oldóképeség jellemző
- az oldóképeség a hőmérséklet növekedésével
  - csökken - gyakori
  - nem változik - ritka
  - növekszik - ritka

G-D, F-H → hirtelen, ugrások

másoldásos kivétel: alapvetően megváltoztathatja az ötvözet szerkezetét

maximum IIβ:

$$\frac{x}{20-10} = \frac{100}{90-10}$$

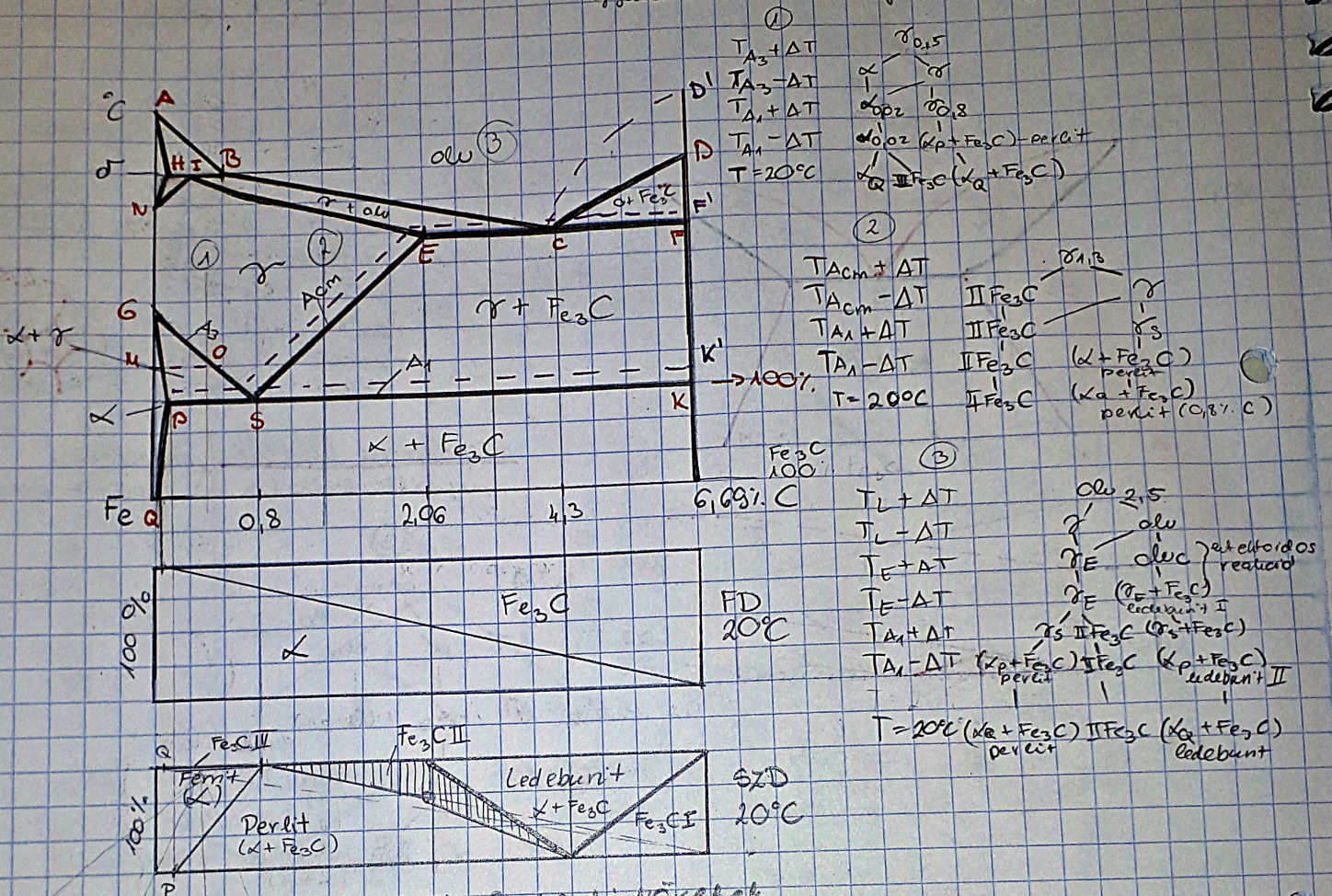
$$x = \frac{10 \cdot 100}{80}$$

$$x = 12,5\% \text{ II}\beta \text{ max mennyisége}$$

Van-karbon ötvözetek egyensúlyi diagramja

- Heyn - Charpy → ök alkotók meg

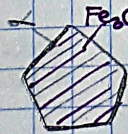
↳ ikerdiagram : • stabilis Fe - C
 • metastabilis Fe - Fe₃C
 ↳ instabil állapot
 ↳ gyakorlatban kristályosodik így

0-0,8% C közötti ötvözetek

Ferrit : - jól alakítható
 - lágy

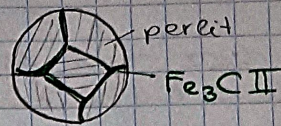
Perlit : - α + Fe₃C
 - jól alakítható
 - vastorbid miatt nem rugalmas

Ferrit és a perlit : • perlit szövedékes menetszerűségének növekedésével egyenletesen csökkenkedik az acél szilárdsága és keménysége
 • acélban egy töredék γ-szén különbség is jelentős lehet
 • minden szerkezeti acél természetesen állapotában ferrit + perlit

0,8 - 2,06 (S-E) közötti szövetek:

- nagy mennyiségű perlit
- Fe_3C

↳ acél nagyon lassú egyensúlyi hűtéskor jön létre ilyen szövet szerkezet

- gyárilati szövet
- $Fe_3C II$ darabosodott és nem felgyamatos
- a perlit edzhető
- a darabosodott $Fe_3C II$ az edzési keménységet tovább növeli
- ↳ ezáltal az acélalulke jó szerszámok készíthető

2,06 - 4,3 közti szövetek:

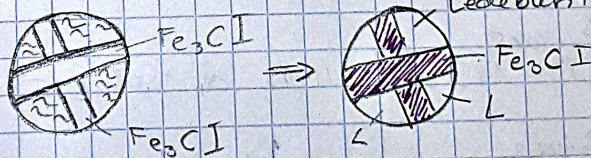
ha tisztán vas-karbidosan kristályosodik

- Ledeburit ($L + Fe_3C$) → nagyon rideg, kemény
- $II Fe_3C$
- perlit → perlit hálósza itt nem érdekesül

↳ fém vasöntvény

4,3 - 6,68 közti szövetek:

$0 + Fe_3C$ mezőben:

- szerkezeti anyagok nem használható
- nagy $Fe_3C I$ lemezek, hőke ledoburít
- nagyon rideg, kemény szövet
- gyárilati felhasználása nincs
- ipari nyersvas

Fe - C ; Fe - Fe₃C legfontosabb jellemzői

- 1.
- likvidusz csak görbe vonal → alkotók folyóan keverednek
  - likvidusz 3 dgu. → 3 primer fázis kristályosodik

- Metastabilis:

- A-B → δ szilárd oldat
- B-C → γ szilárd oldat
- C-D → Fe₃C fémcszövet

- Stablis:

- A-B' → δ' szilárd oldat
- B-C' → γ' szilárd oldat
- C'-D' → C → Grafit (Corr)

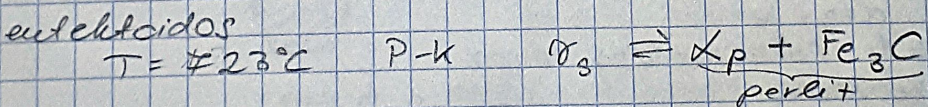
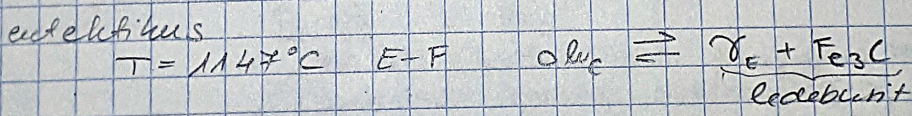
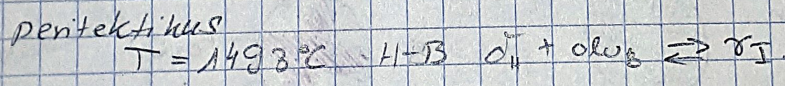
- 2.
- alkotók szilárd állapotban keverednek egymással
↳ szilárd részben görbe (eutektikum)
részben egyenes (szilárd oldat)

szilárd oldatok: Fe₃C intersticiális sz. o.

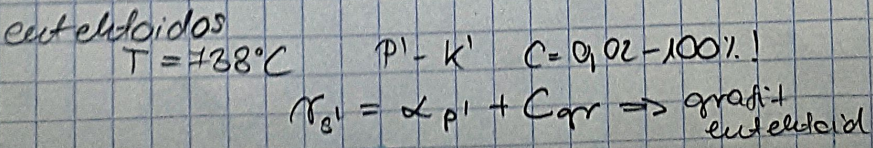
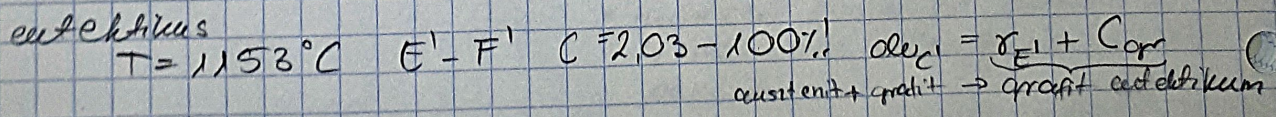
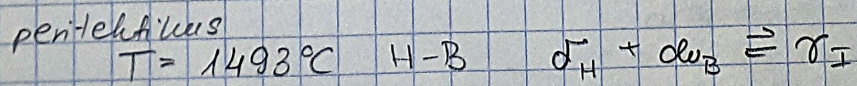
- α sz. o. t.k.k. szövet - ferrit
- γ sz. o. f.k.k. szövet - ausztenit
- δ sz. o. t.k.k. szövet - δ ferrit

3. Nonvariáns reakciók (3)

Metastabilis:

Stablis:

4. cementit és grafit kiválasztás

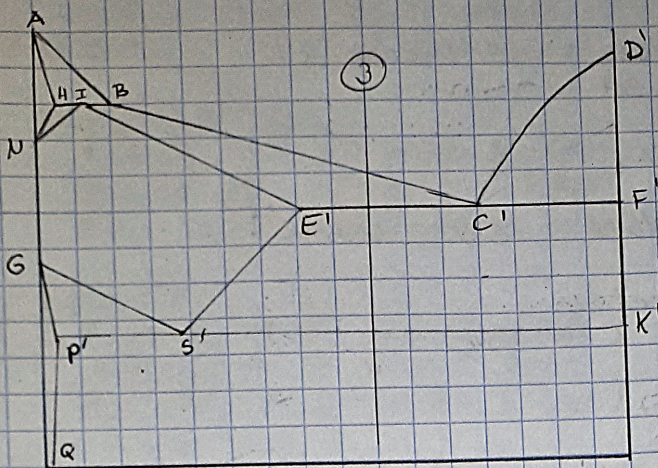
Metastabilis rendszerek:

- Elsődleges (folyadékból kristályosodik)
  - ↳ primer cementit
  - ↳ C-D vonalon
  - ↳ C = 4,3 - 6,69%
- Másodlagos (szilárdból → szegregációval)
  - ↳ szekunder
  - ↳ E-S vonal mentén
  - ↳ C = 0,8 - 4,3% C tartalom között
- Harmadlagos (-II-)
  - ↳ terciér
  - ↳ P-Q vonal mentén
  - ↳ C = 0,006 - 0,8 C között

Stabil rendszerek:

- Elsődleges (folyadékból kr.)
  - ↳ primer grafit
  - ↳ C'-D' között
  - ↳ C = 4,26 - 100% C
- Másodlagos (szilárdból - szeg.)
  - ↳ szekunder grafit
  - ↳ E'-S' mentén (függőleges vonal)
  - ↳ C = 0,69 - 4,26% C
- Harmadlagos (szil. = szeg.)
  - ↳ terciér grafit
  - ↳ P1-Q mentén
  - ↳ C = 0,006 - 0,69% C

2019. 10. 02.

$T_L + \Delta T$
 $T_L - \Delta T$
 $T_{E'CF} + \Delta T$
 $T_{E'CF} - \Delta T$
 $T_{P_{Si}K} + \Delta T$
 $T_{P_{Si}K} - \Delta T$
 $T = 10^\circ C$

olu3
 $\gamma_{E'}$
 γ_E
 α_{Si}
 α_{Si}
 α_Q

olu
 olu1
 $(\gamma_{E'} + C_{gr})$
 $(\alpha_{Si} + C_{gr})$
 $(\alpha_Q + C_{gr})$

eutektikus bomlás
 arafit eutektikum
 ar eutektikum
 grafít eutektikum

eutektikus bomlás:
 $olu1 \rightarrow \gamma_{E'} + C_{gr}$

Ferit grafitos

öv
öv 100 - öv 150

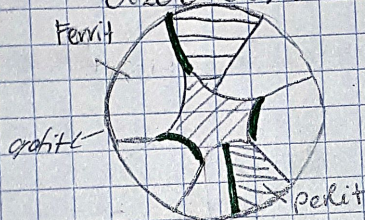

grafitér:

- eles bémetsessel
- kristályosodók
- alacsony R_m értéke

Perecit + ferit + grafitos

öntöttvasak
öv 100 öv 250

felkőb, felkődrasa

Tiszta perlit + grafitos öv.

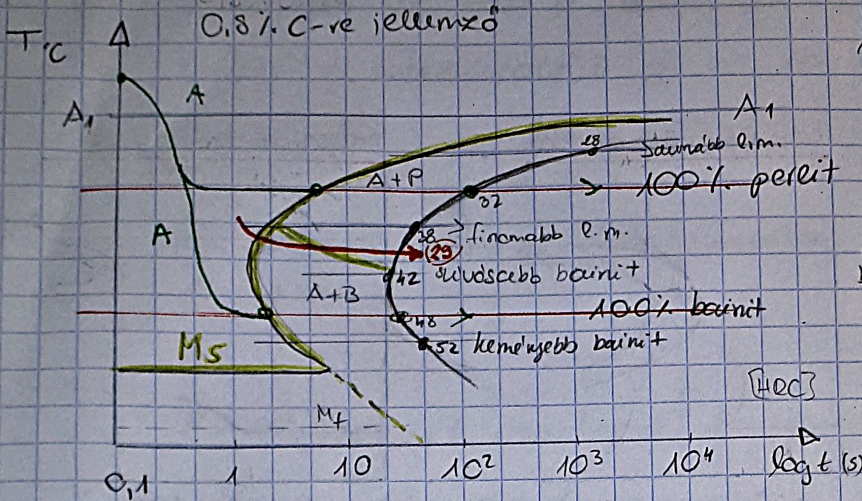
öv 300 öv 400 öv 800

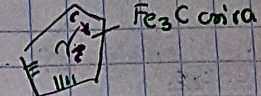
Vasötvözetek nem egyensúlyi kristályosodása

γ - α átalakulás elvi alapjai

- izotermikus átalakulási diagramok, gamma-alfa átalakulás különböző módjai

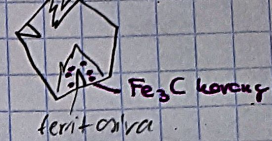

γ - α átalakulási perlités változata

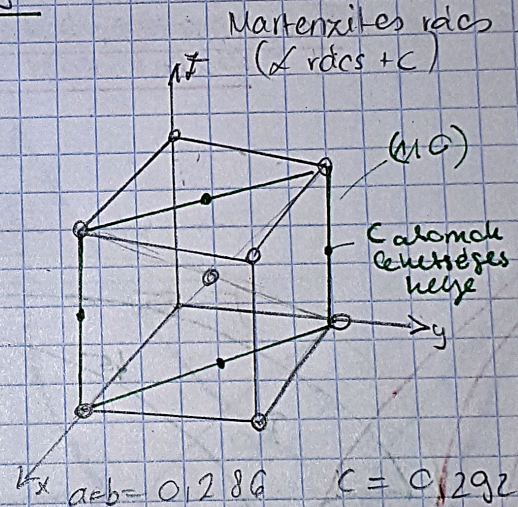
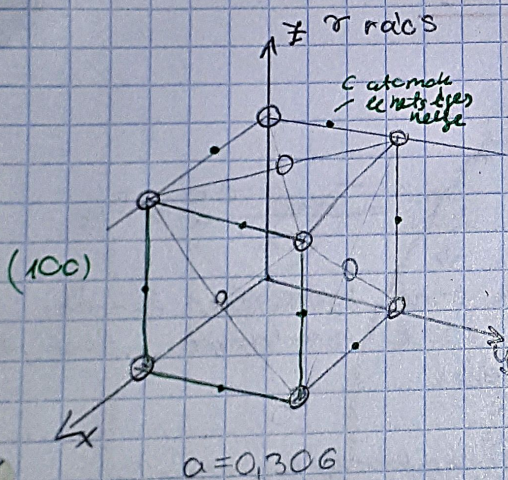

lemezek közti rész $\rightarrow$ sz. o.

γ - α átalakulási bainites változata

Martenzites átalakulás

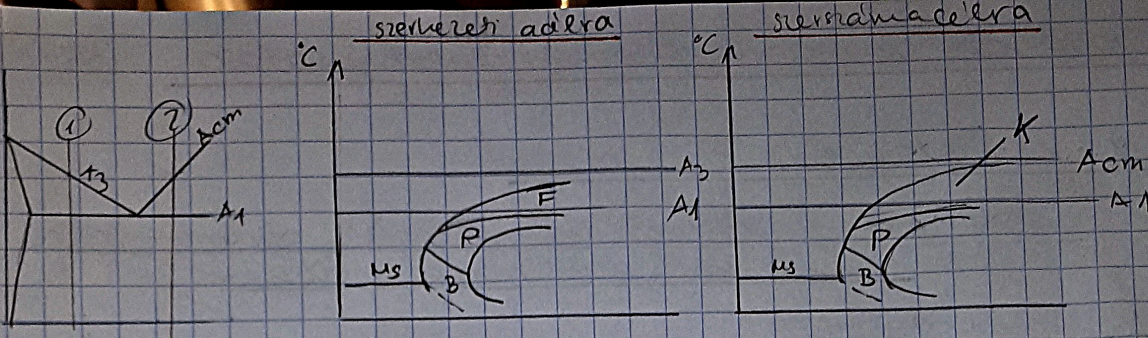

- diffúziómentes átalakulás
- egyfázisú, szövetből egyfázisú szövet jön létre
- átalakulás mennyisége hőmérséklet-függő
- tetraéderes rácsszerkezet jön létre

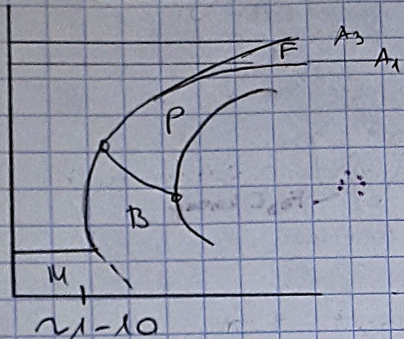
- eredménye:

- beszorult C atomok kristálytani síkokat torzítják, emiatt lesz keményebb

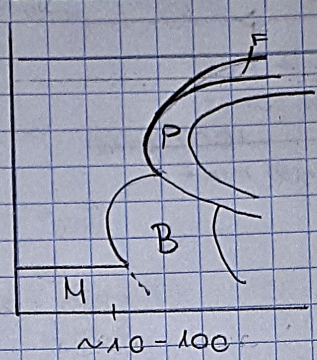

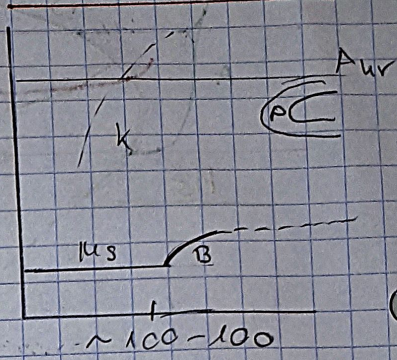
ötözetlen szervezeti acélra

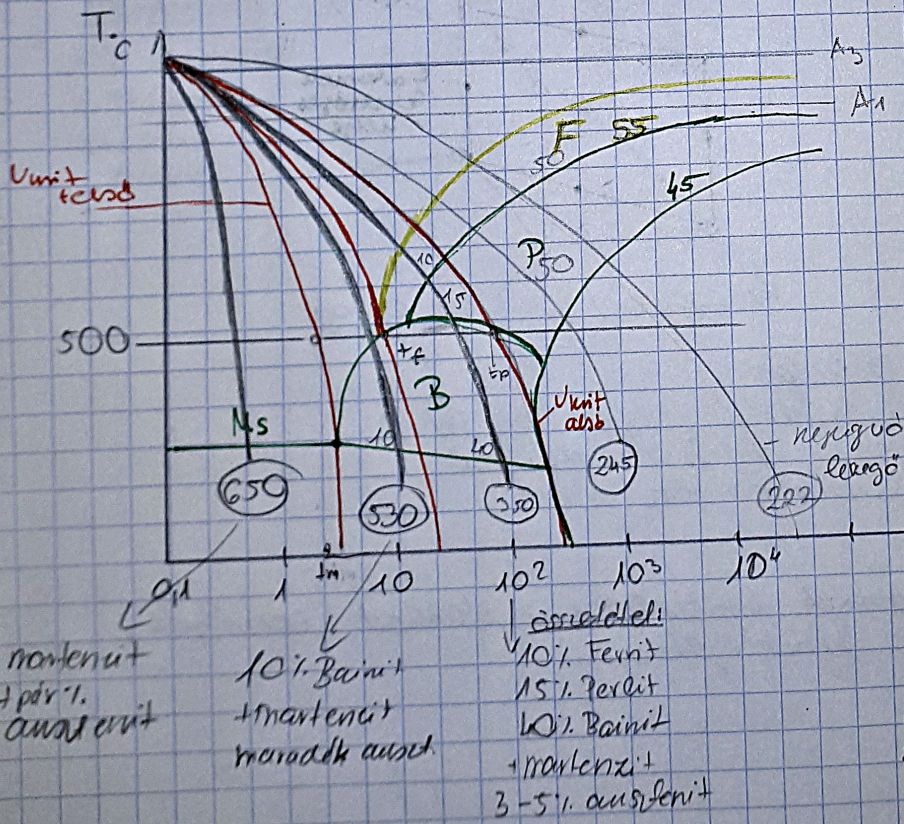
kisül ötvözött acélra

erősen ötvözött acélra

Folyamatos hűlésre érvényes átalakulási diagram

$v_{krit} = \frac{T_{aus} - 500}{t_m}$ °C/s
 ↓
 ha ennél gyorsabban hűtjük, csak martenzites szövet jön létre

$v_{krit} = \frac{T_{aus} - 500}{t_p}$ °C/s
 ↓
 ha ennél gyorsabban hűtjük, a szervezeti szerkezetben megjelenik a martenzit

$v_{krit} = \frac{T_{aus} - 500}{t_f}$ °C/s
 ↓
 ha ennél gyorsabban hűtjük a szöv. szerk. ben nem lesz ferrit

martenzit + pár % ausz. ferrit
 ↓
 10% Bainit + martenzit maradk ausz.
 ↓
 3-5% ausz. ferrit
 ↓
 10% Ferrit
 15% Perlit
 10% Bainit + martenzit

Szemcseméret változása γ - α átalakulásakor

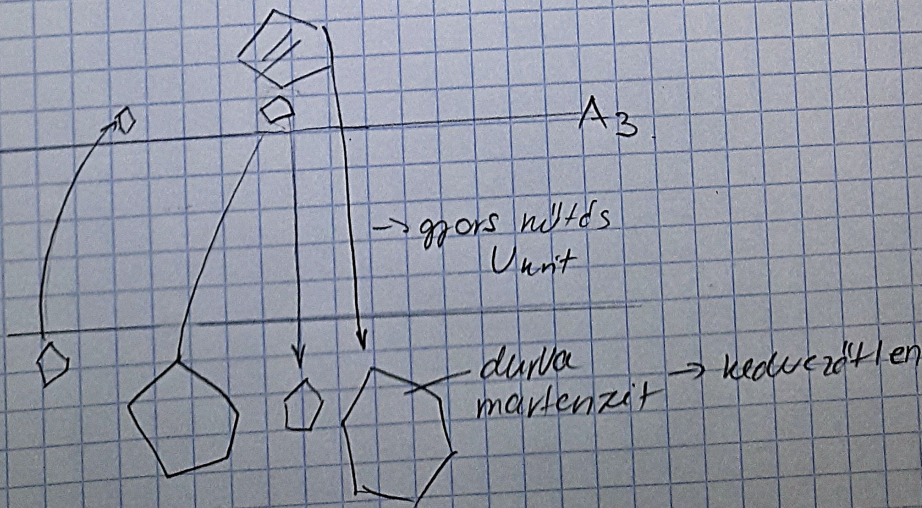
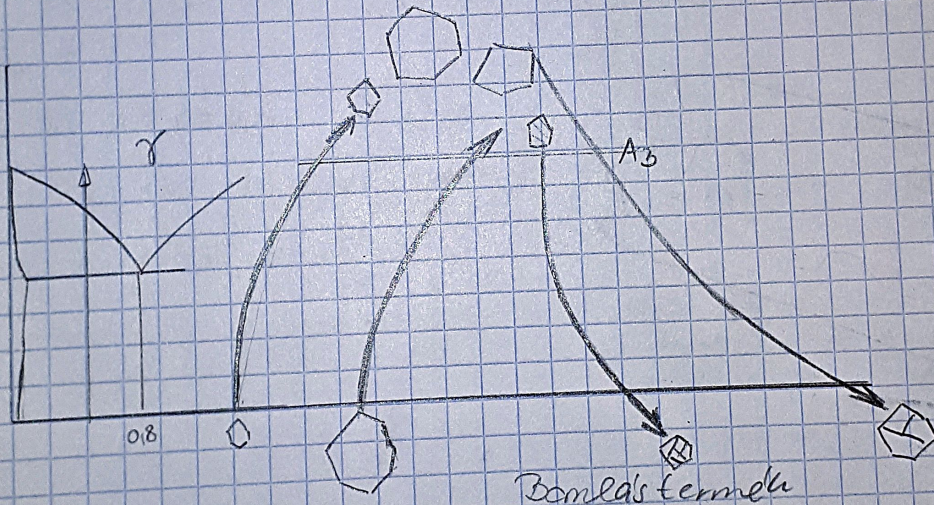
2019. 10. 9.

Felhevítéskor:

- legfinomabb szemcseméret a γ mező első repididjában
- tovább hevítve a szemcseméret rohamosan nő
- ezt a növekedést a hőtartási idő befolyásolja

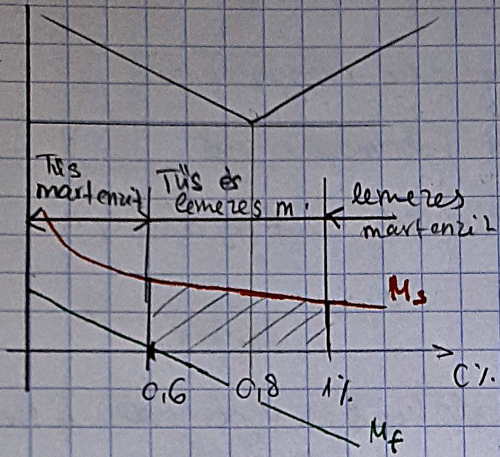
Hűtéskor:

- Ausztenit bomlástermékké alakul $\rightarrow$ finomodik a szemcse
 $\downarrow$
mert kristályosítási rák alakulnak ki
- Ausztenit martenzitké alakul (nem bomlástermék)
 $\rightarrow$ megmarad az eredeti szemcseméret
 $\rightarrow$ az eddévított ausztenitből durva martenzit lesz $\rightarrow$ kedvezőtlen szilárdsági tulajdonságok

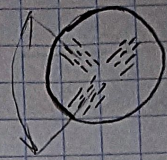

Martenzit morfológiaja

↳ ledrása

Tűs martenzit:

3-5% maradék auztenit

Lemezes martenzit:

maradék auztenit tartományok
 ↙
 nehezen oldhatóak és martenzitké

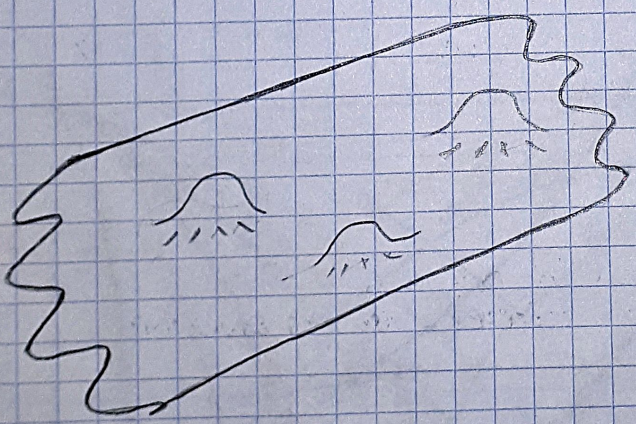
martenzit lemezek
 ~10-30% m.a.

• Tűs martenzit:

különböző de meghatározott orientációjú martenzit tűk tartományokkal

• Lemezes martenzit

- egy irányú felett nagy sebességgel a teljes auztenit szemesen végighaladó martenzit lemezek alakulnak ki
- a tartományok között maradék auztenit található

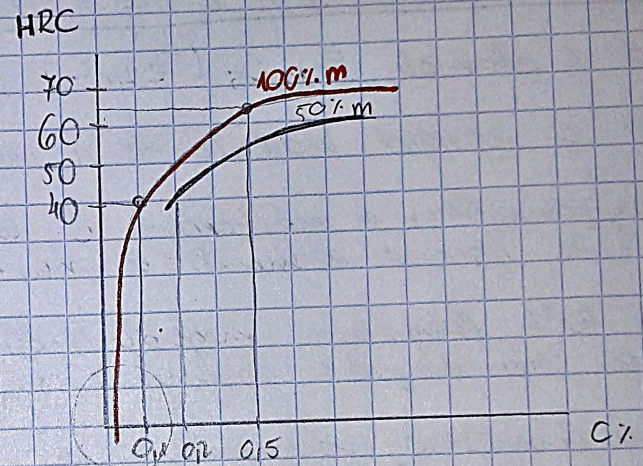
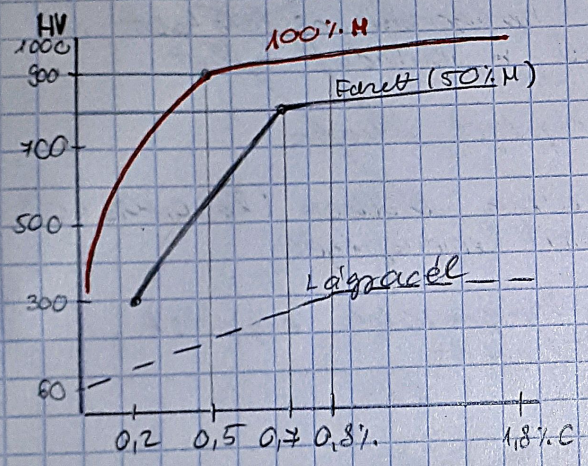

Acélok edzésének és megereztésének metallográfiai alapjai

Ha $V_{kütés} > V_{kritikus\ felső}$ $\Rightarrow$ martenzites szövet
 $\sim V_{krit} = 500 - 700 \text{ } ^\circ\text{C/s}$
 nehezen biztosítható

Edzett acél:
 Az az acél melynek szövetszerkezetében legalább 50% martenzit található

Elérhető keménységek:

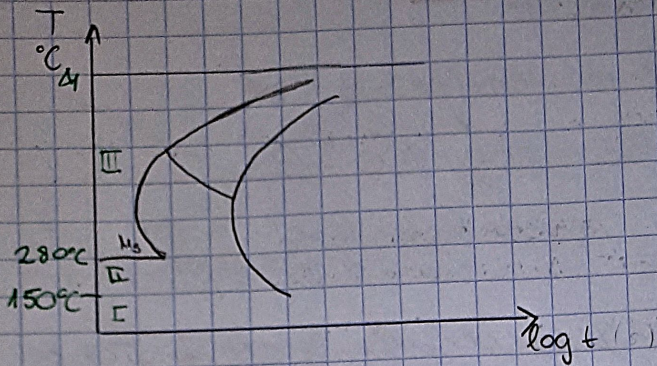
(0,2 - 0,6 - edzhető acélok)

$HV = \frac{F}{A}$

HRC: $F = 150kp \cdot 9,81$

erős anyag
 mérésre nem használható
 $\rightarrow$ csak edzett és rugós anyagnál
 $100 - e = \dots$ lehet negatív

Megeresztés

→ megeresztés mindig M_s alatt

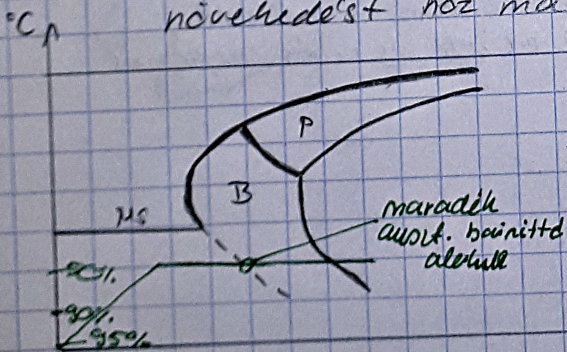
Megeresztés I. lefordítva ($T < 150^\circ$)

hexagonális, összetett

- a C atomok $Fe_{12}C_5$ ($Fe_{24}C$) jelű ϵ karbidot alkot
- ez a karbid kialakulás a keménységet fokozza
- ugyanakkor a martenzit C tartalma csökken (kb. 0,1-0,3% C)
→ ez viszont csökkenti a martenzit keménységét
- a két folyamat megközelítőleg kompenzálja egymást,
a keménység csökkenés nem jelentős
- de a feszültség csökken

Megeresztés II. lefordítva ($150^\circ C < T < 280^\circ C (M_s)$)

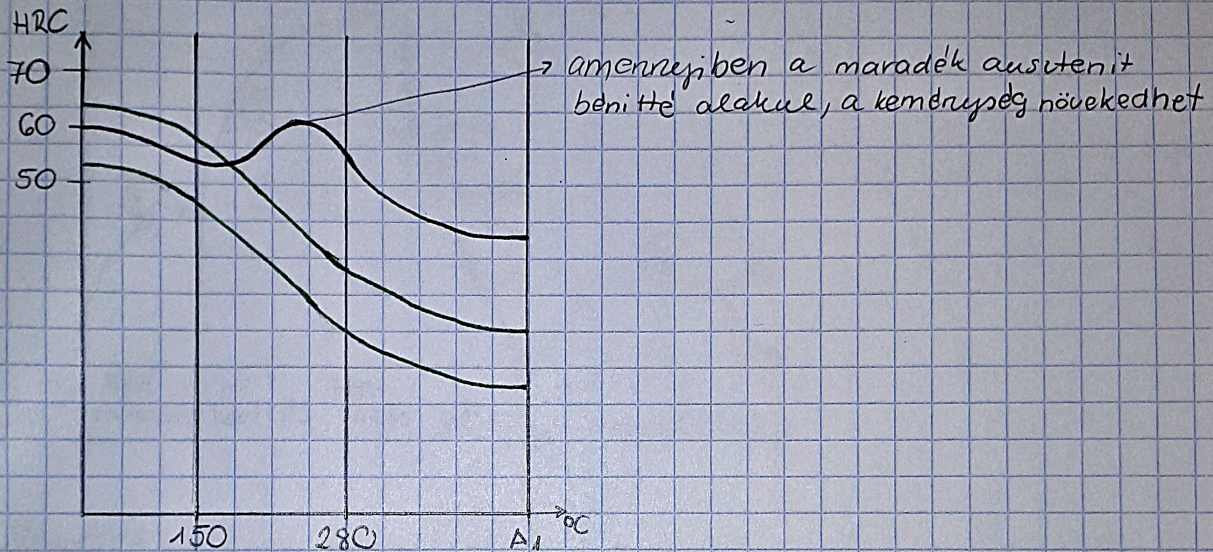
- ϵ karbid továbbra is kialakul } keménység csökkenés
- korábbi ϵ karbid $\Rightarrow Fe_3C$ -vé alakul
- amennyiben a maradék α mart. beült. alulról az keménység növekedést hoz majdval

Megeresztés III. Lepcsője
($280^{\circ}\text{C} (M_s) < T < A_1$)

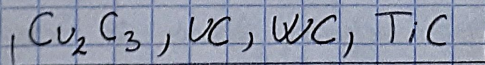
- $\epsilon \rightarrow \text{Fe}_3\text{C}$ korongokká alakul
↳ Fe_3C gömbösödik
- a martenzit elvesztette a C-tartalmát, α -rácsú ferritké alakul

↳ szferoidit: magas hőmérsékletű megeresztéssel létrehozott szilvs szövetelem

Ötvözött acélok megeresztése

- az ötvözők a megeresztés folyamataival diffúziós folyamatokat lassítják
- tehát a martenzit nehezen bomlik el és így hozhatók létre megeresztésálló acélok
↳ szándékosan azt akarjuk, hogy ne menjen le a keménység
- emellett szekunder karbidok is kialakulnak az ötvözött szénből

↳ 500°C körül is stabilak, stabilan megmaradnak
↳ alkalmasak nagy $^{\circ}\text{C}$ -on üzemelő szerszámok anyagának!

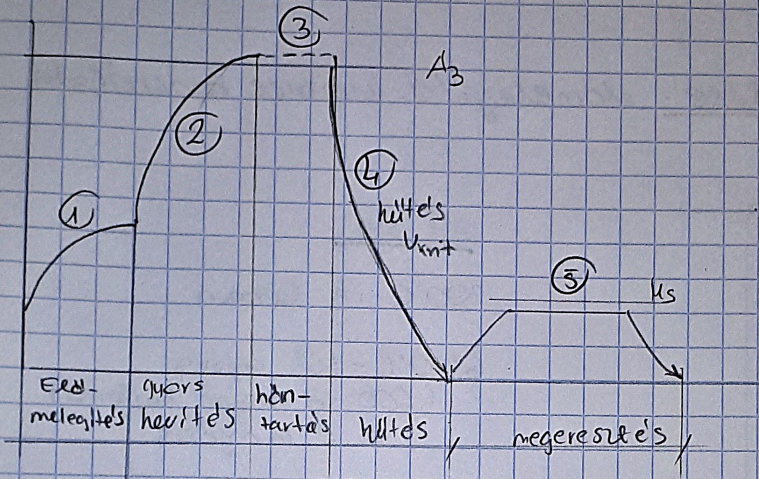
Acélok teljes edzése

1. ötvözetlen acélok folyamatos hűtési edzése ("edzés")

cél: teljes keresztmetszetben martenzitesse, vagy túlnyomórészt martenzitesse tegyük a szövetet

megoldás: - $\tau \rightarrow$ hűtése, hogy a bomlóstermek kialakulását megelőldlyezzük

- felesleges túlfeszültséget megszüntessük

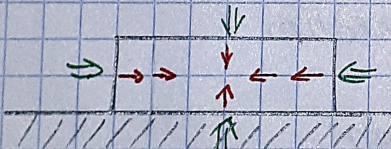

Hevítés:

- a lehető leggyorsabban, a C kiegése miatt
- De! ne legyen hőfeszültség okozta repedés

Hevítés problémái:

hőátadás, hővezetés

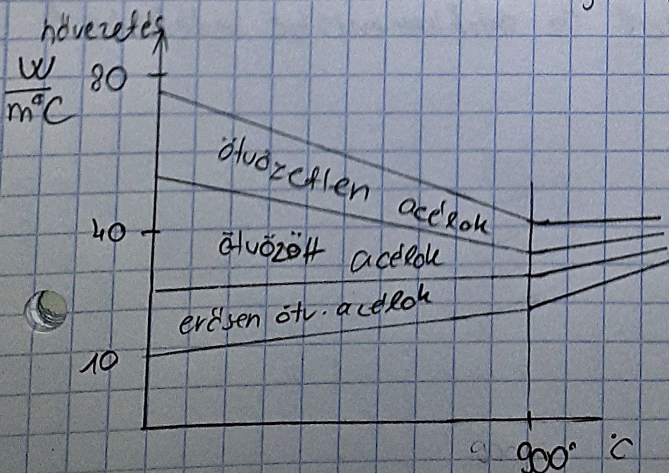

hőátadás: nagyobb hőm. különbség esetén nagyobb

hővezetés: kémiai összetétel és hőfok határozza meg az értéket
- állandam nem befolyásolható

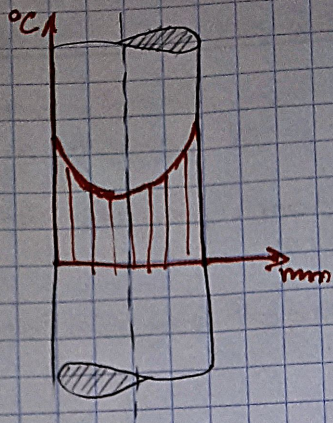
$\rightarrow$ tehát a nagyobb pontjain között hőmérséklet különbség jön létre

$\Downarrow$
hőfeszültséget hoz létre $\rightarrow$ repedést okozhat

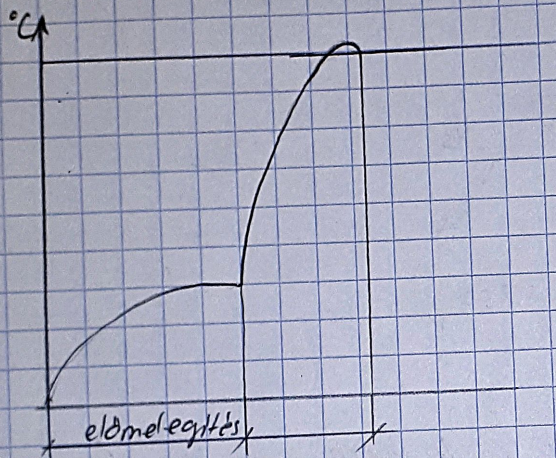

Ötvözött acélnál emiatt felezett repedés veszély!

Következménye:

Hőszükségtség csökkentése: előmelegített kemence használata

Alt. elv:

300°C-ig lamin

600°C-től gyors
(600-tól nagyon hajlamos
a C képzésre)

Levitési javaslatok:

kvatték

- ha a mdb nagyméretű, akkor lassabban kell hevíteni
- ha a mdb ötvözött $\Rightarrow$ lamin
- ha a mdb térbeli kiterjedése egyenlőtlen
pe: kétirányú (lemez)
egyirányú (rúd)
↳ felhúzóerő miatt $\Rightarrow$ lamin
- ha a mdb sívete ritka
pe: - hidegen alakított
- martenzites
↳ gyorsított repedésvédély $\Rightarrow$ lamin
- más esetben előmelegítés nélkül az edzőkemencébe betekethető!